

Whitman despre Whitman

Gabriela HECTOR

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Abstract: Known as the “American Poet” who posterity claimed as a member of a free and independent nation, a democratic state centred on the divine providence, W. Whitman justifies his existence through the very metatext, writing that reflects on writing. Through this act, the providence has in store for him utility and verticality. In this paper, I focus on his poetic work seen through the interesting perspective of its relations with other texts belonging to the same author under discussion.

Keywords: *America, fellow, love, song, renaissance.*

America, o națiune tânără, proaspăt constituită, a cărei independență a fost obținută prin luptă, cu mari sacrificii umane, în urma unor bătălii crâncene, avea nevoie de o puternică susținere morală. Psihologia mulțimilor a fost și rămâne materia primă a oricărei noi politici și, în marea majoritate a cazurilor, astfel de politici sunt orientate spre o direcție opusă celei precedente. Și cum poate omul să se arate solidar cu semenii săi în astfel de situații dacă nu prin cooperare și o bună relaționare? Ce poate fi mai bine primit în astfel de circumstanțe dacă nu un dar făcut din tot sufletul și mai ales necondiționat. Și ce dar poate face un poet dacă nu propria sa poezie? Poezie căreia, în cadru festiv, sărbătoresc, i se conferă efecte taumaturgice. Sărbătoarea însăși, evenimential, organizează existența umană, fiind constituită ca un element reglator între starea de libertate și cea de constrângere. Trăind într-o atmosferă de efervescentă democratică, Whitman a preluat de la un alt mare poet american, Emerson, tiparul poetului-profet a cărui menire este aceea de a-și asuma rolul de călăuzitor și mobilizator al maselor populare. Ca jurnalist, obișnuit cu cerințele maselor, Whitman cunoștea foarte bine psihologia mulțimii și ce impact puternic poate avea un discurs asumat și convingător. Opera sa este conturată într-un mod interferent, ideile sale, exprimate alternativ în articole de ziar și creații poetice, converg spre punctul nodal constituit din realitatea însăși. Putem vorbi așadar de un metatext auctorial whitmanian observând în poezia sa, într-o lectură actualizată, funcția metalingvistică a limbajului expusă de Roman Jakobson în 1963 în lucrarea *Essais de Linguistique générale*. Deși au existat anticipări terminologice despre interpretarea literaturii și anterior, perioadei actuale îi sunt proprii anumite teoretizări și formule moderne, făcându-se astfel distincția dintre limbajul „primar”, care are ca obiect realitatea extralingvistică, și metalimbajul, cel care are ca obiect limbajul însuși. Metatextualitatea este una din cele cinci tipuri de relații stabilite în text, identificate de Gérard Genette, relație ce definește statutul unui text care se prezintă drept comentariul unui text anterior. Deasemenea, prin metatextualitate se operează o altă deschidere exegetică asupra operelor literare.

În cazul lui Whitman observăm, pe de o parte, că poeziile sale conțin comentarii directe, operate la momentul compunerii iar pe de altă parte că există inserții care reiau idei conturate și susținute atât în articolele publicate în periodice și în cuvântările ținute cu diverse ocazii, cât și în celebra prefață pe care a atașat-o primei ediții a cărții *Fire de iarbă*, volum pe care și l-a editat singur în 1855. În această prefață, Whitman, verbalizând metatextul printr-un discurs literar, instituie un sacerdoțiu poetic prin aceea că „Marele poet”, după propria afirmație, „jură artei sale” pentru a putea fi la înălțimea misiunii de a scrie „marele psalm al republicii”. Pornind de la această premisă poetul își vede opera ca fiind cerută de împrejurări, de realitatea cea mai palpabilă și aceste convingeri, care au luat contur treptat, de-a lungul anilor în care lucrul la gazete l-a ținut mereu aproape de evenimentele societății americane, au fost transpuse poetic în volumul *Fire de iarbă*.

Devansând cu câțiva ani momentul apariției acestei cărți, în articolul „Boz și Democrația”, articol ce conține pledoaria apărării scriitorului englez Charles Dickens (Boz fiind pseudonimul sub care el publicase la început), se regăsesc *in nuce* concepțiile lui Whitman despre misiunea poetului într-o societate democratică, despre fraternitatea dintre oameni, despre libertate. Dickens, ca urmare a vizitei făcută în America în 1842, în calitate de oaspete al națiunii, a incriminat sclavia și modul de viață american, subiecte fierbinți pentru acea perioadă, iar acest fapt i-a adus scriitorului o multitudine de critici. Susținând cauza lui Dickens, simțindu-se solidar cu acesta, Whitman își conturează într-un mod vizionar destinul poetic dând în acest articol o definiție a ceea ce înseamnă pentru el un scriitor democrat: „este cel ale cărui pagini au tendința să distrugă acele pietre de hotar pe care le-au ridicat trufia și tradiția, creând deosebiri de netrecut între frații Marii Familii, să demaște efectele legiuirilor tiranice de castă, să dea în vileag consecințele miilor de nedreptăți infiltrate prin tradiție în ideea noastră despre justiție, să ne facă să iubim semenii peste diferențierea socială care-i așază pe trepte deosebite, cu toate că ființele omenesti se aseamănă ca verigile unui lanț” [Whitman, 1956:333]. Această idee o regăsim ulterior în rândurile prefeței din 1855, unde Whitman afirmă că: „Proba directă a celui ce vrea să fie cel mai mare poet este vremea de astăzi. Dacă el nu se inundă de epoca imediată ca de vastele marea ale oceanului, dacă nu este el însuși opera transfigurată și dacă lui nu i se deschide veșnicia care dă asemănare tuturor perioadelor și așezărilor și proceselor și tuturor formelor însuflețite și neînsuflețite și care este legătura timpului, el nu poate fi astfel” [Whitman, 1956:358], argumentând prin aceasta că pentru a putea fi scrisă o poezie pe măsura timpurilor, o poezie care să prezinte lumea obișnuită, așa cum este ea, cel care o compune și care aspiră la titlatura de *mare* poet trebuie să fie un bun cunoscător al realității. Mai mult, în această prefață, făcând comparație cu situația altor state, Whitman aduce laude fiecărui cetățean american, nu minimalizează calitățile nimănui dar atașamentul său se îndreaptă mai ales către omul simplu, după cum el însuși mărturisește: „Alte țări se afirmă prin reprezentanții lor; însă geniul Statelor Unite nu se vedește cel mai bine și cel mai deplin nici în oficialitățile și legislaturile lor, nici în ambasadorii sau autorii lor, nici în universități sau biserici, nici măcar în ziarele lor sau în inventatorii, ci veșnic, cel mai mult, în oamenii de rând de la sud, de la nord, din apus, din răsărit, din toate aceste state, în toată puternica lor amploare” [Whitman, 1956:344]. Această prefață a avut ulterior multiple modificări făcute de autor dar a și constituit material pentru câteva poezii editate mai târziu, după cum remarcă George Perkins în volumul *The American Tradition in Literature*.

The first-edition text is important primarily because Whitman's reprints in prose collection in 1882 and 1892 show this essay decimated by the transfer of many of the prose phrases and sentences into eight poems which survived in *Leaves of Grass*; but the most fully affected were the three major poems, "By Blue Ontario's Shore", "Song of Prudence"

and "Song of the Answerer". In this essay, the power of his prose is commensurate with his poetry. As an important expression of a theory of American literature it has continued to influence modern literature in general. [Perkins, 1981:878-879].

Posedând un real talent oratoric, dezvoltat în cuvântările ținute în cadrul întâlnirilor partidului *Free Soil* (*Pământul liber*), al cărui membru era, Walt Whitman își edifică pe parcurs o formulă poetică ce are ca obiect realitatea concretă și imediată, reflectare a unei lumi noi, a unei vieți noi întemeiate pe principiile democrației, libertății și umanismului. În poezia *Cântecul Universalului* din volumul *Fire de iarbă*, declară că, și el, asemeni poezilor antici, a fost predestinat îndeplinirii unei sarcini deosebite prin chemarea Muzei: „Vino, mi-a spus Muza,/ Să-mi cânti un cântec, pe care nici un poet n-a/ cutezat să-l cânte,/ Cântă-mi Universalul” [Whitman, 1956:173]. Această exprimare poetică întărește concepția whitmaniană conturată în prefața pusă în discuție, conform căreia „Poezii americani trebuie să cuprindă vechiul și noul, căci America este rasa raselor. Exprimarea poetului american se cere transcendentă și nouă” [Whitman, 1956:345].

În poezia *Cântec despre mine însumi* sunt transmise metatextual două informații care aduc în prim plan valența profetică a poetului american în viziunea whitmaniană. Prima se referă la vârsta pe care o are Whitman-poetul, un aspect pe care se simte dator să îl facă cunoscut. Dovedește prin aceasta faptul că anii pe care îi are îi dau dreptul de a se angaja în această misiune, făcând în mod vizibil analogia cu vârsta biblică minimă impusă de legea timpurilor celor care voiau să predice mulțimii. Cea de a doua informație certifică sănătatea trupeză și mentală, absolut necesare pentru a avea credibilitate în fața lumii. Doar două sunt versurile care le cuprind dar ele condensează o întregă existență umană limitată de început și sfârșit după cum urmează: „Eu la ani treizeci și șapte, sănătos, voinic, încep/ Sperând să nu mă mai opresc până la moarte” [Whitman, 1956:97]. În aceeași poezie, Whitman, raportându-se la vechile practici indiene, se consideră el însuși un dar benefic, un *potlatch* care se oferă din iubire tuturor, total și necondiționat: „Mă sărbătoresc și mă cânt/ Și-n ceea ce spun despre mine vă puteți încrede,/ Eu cu fiecare atom al meu vă aparțin” [Whitman, 1956:97].

Aceste relaționări și conexiuni cu structuri arhetipale din literaturile vechi sunt posibile datorită abordării textului cu o anumită distanțare, dintr-o perspectivă hermeneutică. În acest sens sunt notabile afirmațiile făcute de Adrian Marino în volumul său *Hermeneutica ideii de literatură*, din care selectăm următorul fragment care face referire la aspectul amintit mai sus:

Ea constituie un sistem de lectură, care la rândul său este orientat de preconcepte și lecturi anterioare. Nu există lectură critică și hermeneutică neutră, ingenuă. Ceea ce duce la concluzia, în ultimă analiză, că literatura își definește propriul său tip de lectură, iar tipul de lectură „prescrie” definiția literaturii. [Marino, 1987:408]

Dacă rămânem în limita concluziei formulate de Adrian Marino și citată anterior ne punem întrebarea: cum ar trebui citit Walt Whitman? Ce fel de lectură ar fi mai cuprinzătoare? Ar putea fi abordat doar dintr-o perspectivă pacifistă, ca fiind vocea care încurajează compasiunea, iubirea și sentimentul de „brotherhood”? Ca răspuns iată, spre exemplu, un fragment din poezia *Unei femei de stradă*, în care imaginea sub care se recomandă poetul este cea care oferă protecție și încredere: „Fii liniștită – cu mine să n-ai grijă/- sunt, Walt Whitman, cel cu gândul/ slobod și zdravăn ca Natura” [Whitman, 1956:237]. Dar Whitman poate să își schimbe perspectiva, de la empatia particulară cu o singură persoană, el poate deveni, așa cum este cunoscut mai bine, purtător de cuvânt al maselor, mediator între omul simplu, care trăiește realitatea, și artiștii care fac realitatea să trăiască în operele lor, după cum este prezentat în poezia *Cântecul Expoziției*: „Pentru voi, pentru voi, surori sănătoase și respectate,/ Îmi ridic eu glasul

cerând poezilor și artiștilor/teme mult mai mărețe,/ Teme care să preamărească prezentul și realitatea,/ Care să facă pe omul simplu să-și dea seama de/ măreția drumului și muncii sale zilnice” [Whitman, 1956:168]. Se observă că în poetica whitmaniană omul este înălțat de la starea simplă de individ, chiar și atunci când este inclus colectiv în totalitatea umană, la cea fundamentală, de creație divină, care îi conferă unicitate și importanță aparte.

În acele vremuri, la mijlocul secolului al XIX-lea, societatea americană se confrunta cu o problemă foarte controversată, aceea a eliberării sclavilor și Whitman aduce în lumină faptul că menținerea acestei stări contrazice tocmai idealul de libertate care a stat la baza luptei pentru independența a Statelor Unite. Militând alături de cei care luptau pentru eliberarea sclavilor negri de pe plantații, Whitman se întreabă și își întreabă conaționali: „Oare *aceasta* e țara și *aceasta* e vremea în care să ni se spună că sclavia trebuie sprijinită și extinsă?” [Whitman, 1956:342]. Arma cu care a luptat Whitman în mod predilect a fost cuvântul, și conștient de puterea acestuia de a mișca masele, cu această armă el s-a pus în slujba semenilor săi. În eseu *Perspective democratice* Whitman identifică o problema universală a umanității, de natură socială și religioasă care nu trebuie ignorată ci acceptată și chiar exprimată în plan literar într-un mod cât mai original și realist astfel încât să constituie reazemul „democrației americane”. Literatura vizată de Whitman este o literatură alcătuită pe măsura spațiului american și a oamenilor care îl locuiesc, o literatură care să evidențieze întreaga luptă a națiunii pentru propria devenire. Cu prilejul cuvântărilor pe care le-a ținut în memoria lui Abraham Lincoln, actant principal în lupta pentru democrație și de care poetul a fost foarte atașat, marcat de războiul de secesiune (1861-1865) și de consecințele acestuia, Whitman își exprimă convingerea că: „O mare literatură va ieși totuși din epoca acelor patru ani, care conține în ea secole de patimă, de furtună, de viață și de moarte” [Whitman, 1956:465], nutrinde speranța că aceste evenimente nu se vor pierde în uitare.

Revenind la momentul de început al activității poetice whitmaniene, este de remarcat atitudinea angajată a acestuia. În contextul unor ample mișcări democratice, Whitman își asumă rolul de mare poet al națiunii sale. Într-un mod didacticist, în prefața cărții sale, el prezintă calitățile pe care o astfel de persoană trebuie să le întrunească: „Bardul american să nu delimiteze oamenii în clase, nici să nu prețuiască pe unul sau doi din cutare sferă de interese, nici dragostea cel mai mult, nici adevărul cel mai mult, nici sufletul cel mai mult, nici trupul cel mai mult – și să nu fie de partea statelor răsăritene mai mult decât a celor apusene, sau de partea statelor din nord mai mult decât de-a celor din sud” [Whitman, 1956, 352]. În poezia *Cântec despre mine însumi*, această opinie este reluată astfel: „Am spus că sufletul nu e mai mult decât trupul/ Și-am spus că trupul nu-i mai mult decât sufletul/ Și nimic, nici chiar Dumnezeu, nu-i mai mare decât vreunul din noi” [Whitman, 1956:121], subliniind importanța pe care o dă el umanului prin echivalența cu însuși creatorul ei.

Am spus mai sus că arma de care s-a folosit Whitman a fost cuvântul și, utilizându-l, Whitman a fost camarad al tuturor, sprijin al sclavilor, prieten al celor marginalizați, alinător al suferințelor, tribun al poporului, luptător pentru egalitatea dintre oameni și poet al democrației. Între ideologie, văzută ca un ansamblu de idei circumscris unui mod de a gândi, caracteristic unei epoci, și literatură, Adrian Marino, în aceeași lucrare citată anterior, stabilește un raport de interdependență:

O ideologie intră totdeauna în conflict cu o altă ideologie și cu instituțiile care o exprimă. Lupta de idei este însăși esența sa. [Marino, 1987:337]

Angajat în lupta dintre vechi și nou, Whitman se află de partea noului și îndeamnă la câștigarea și păstrarea libertății. Chiar dacă prezintă pe alocuri o formă de agresivitate verbală, poetul înclină spre latura unei toleranțe pragmatice, dovedind un spirit pacifist, și pune în

poezia *Aud că m-au învinuit* propriul său comentariu, organizând astfel metatextual propria sa disculpăre: „M-au învinuit că aş avea de gând/ să le distrug instituțiile./ Însă, la drept vorbind, eu nu-s nici pentru, nici/ împotriva instituțiilor,/ (Ce-aş avea oare de-mpărțit cu ele? la ce mi-ar sluji/ distrugerea lor?)” [Whitman, 1956:146]. Whitman, în poezia *Anului în curs*, se dovedește a fi conștient de faptul că atitudinea lui iese din tiparele obișnuite, și adresează o întrebare prin care își arată mirarea că această stare de fapt nu a avut consecințe grave: „Nici un glonț pentru mine – pentru mine cel răzvrătit?” [Whitman, 1956:281]

Păstrând cadrul poeziei whitmaniene și având în vedere impactul ei social, îl putem cita pe Adrian Marino care, analizând raportul dintre ideologie și literatură, evidențiază componenta activă a acestuia, componentă rezultată din inversiunile de valori care se petrec în sistemul dual pe care acestea îl alcătuiesc:

Literatura n-ar fi deci, în toate împrejurările, decât „reflexul”, „documentul” sau „instrumentul” unor idei sau ideologii denumite „programe”, „teze”, „mesaje”, un discurs ideologic printre altele. Ceea ce duce la identificarea mecanică a literaturii și la valorificarea sa în funcție exclusiv de criterii ideologice. Rezultă de asemenea că absența sau slaba prezență a conținutului ideologic anulează sau micșorează valoarea literaturii, inclusiv sub raport „artistic”. Declinul sau inexistența ideologico-politică a „semnificativului” ar echivala cu neantul literar. Dimpotrivă, prezența și calitatea ideologiei face să sporească valoarea literaturii, inclusiv sub raportul valorii „artistice”. [Marino, 1987:341]

Revăzută prin această prismă, poezia lui Walt Whitman își dovedește puterea de convingere și dinamismul, dorind să asigure în principal o bază trainică piramidei sociale. Dar cum fiecare existență are un timp limitat, poetul are curajul unei priviri retrospective asupra operei sale raportând-o la cerințele inițiale și la elanul de la început, el simțind nevoia unui bilanț pe care îl realizează printr-o intervenție metatextuală și exegetică în poezia *Și-acum, poeme vechi, vă las cu bine*. „(Mi-au fost sângele cald și zvâcnetul vieții, îndemn/ personal și model, nu numai hârtie, slove/ de tipar și cerneală)/ Fiecare cântec al meu, fiecare rostire din trecut/ își are lungă ei poveste,/ Despre viață și despre moarte, despre răni de ostaș/ despre fericirea sau răul patriei mele./ (O cer! Ce vârtej și ce convoi nesfârșit de lupte s-au / desfășurat!/ Și ce netrebnică zdreanță e, față cu toate acestea,/ chiar cel mai bun dintre poemele mele!)” [Whitman, 1956:278]

Fiecare timp și-a constituit propria sa literatură și pentru ca această literatură să poată fi înțeleasă și apreciată de cei cărora li se adresează trebuie să își dezvolte și un limbaj propriu. Americanii obișnuși foloseau un limbaj comun și nepretențios, limbaj pe care Whitman și l-a însușit din dorința de a face posibilă comunicarea între el și ceilalți. Opinia lui despre ceea ce înseamnă limba unui popor a fost prezentată în articolul *Argoul în America*, unde poetul spune că: „Limba, să nu uităm, nu-i o construcție abstractă a celor învățați sau a autorilor de dicționare, ci ceva care se ridică din munca, nevoile, legăturile, bucuriile, afecțiunile, gusturile lungilor generații de umanitate și își are bazele, trainice și largi, adânc înfipite în pământ. Hotărârile ei finale sunt creații ale maselor, ale oamenilor celor mai apropiați de viața concretă, având cel mai mult de-a face cu pământul și marea. Limba popoarelor îmbibă totul, atât trecutul cât și prezentul, și este cel mai mare triumf al inteligenței umane.” [Whitman, 1956:504]. Fidel concepțiilor sale inovatoare, Whitman pune accent pe latura pragmatică a literaturii, ignorând canoanele și regulile de construcție, atât de prețuite în mediile literare europene, și această atitudine transpare din rândurile articolului *Mărturisiri finale. Încercări literare* unde, încercând emoțiile unei noi ediții a *Firelor de iarbă*, cea din 1882, se întreabă „Nu i s-a întâmplat niciodată cuiva ca în strădaniile ultime ale unei cărți să se afle în întregime în afara regulilor tehnice și

gramaticale dându-și seama că orice adevărată producție de mână întâi are puțin sau aproape nimic de-a face cu regulile și calibrele regulilor ordinare?” [Whitman, 1956:485].

Din cele notate până acum s-a observat că în prefața primei ediții a cărții *Fire de iarbă* Whitman a propus o cheie de lectură a poemelor bazându-se pe experiența acumulată ca jurnalist. Cartea era adresată contemporanilor dar, fiind dedicată și generațiilor viitoare, avea în același timp un caracter testimonial. Ceea ce Whitman a dorit, identificarea cu propria operă, era totală. Completarea unor poeme cu pasaje din prefață ori frânturi din articole, compunerea altora noi având mereu ca sursă de inspirație cotidianul, experiența și impresiile personale au dus la rotunjirea operei sale printr-o continuă extindere concentrică. Astfel poetul a ajuns contemporan cu viitorul pe care îl prevedeau versurile sale. Mai târziu timpul îl obligă să se distanțeze, face parte din viitorul pe care l-a prevăzut dar existența sa devine un viitor paralel care îi permite o privire de ansamblu asupra întregii sale opere ce îi sugerează o nouă intervenție notată în articolul *O privire în urmă spre drumuri colindate*, scris în 1888: „Așa după cum toate operele vechi de imaginație se sprijină în felul lor, pe lungi șiruri de motive, deseori nementionate în ele, furnizând totuși ideea bazei lor, fără de care nu ar fi avut nici o rațiune de a fi, la fel și *Fire de iarbă*, mai înainte ca un singur rând să fi fost scris, pornea de la ceva diferit de oricare alte poeme și, așa cum se află, este rezultatul acelei unice porniri. Aș spune, deci, că ar fi o trudă inutilă să se purcedă la lectura cărții mai înainte de a avea în minte acel decor și acele calități pregătitoare” [Whitman, 1956:514]. Teama de a nu-i fi înțeles versurile pare să facă o reducere a publicului și structurează un paradox în ceea ce privește accesibilitatea poemelor. Însă, contrar presupunerilor, avertismentul lui are menirea de a focaliza cititorul. În același articol, Whitman se confesează: „Am dorit să pun întreaga Uniune a Statelor în cântecele mele, fără nici o părtinire, ca de acum încolo, dacă trăiesc și sunt citite, să fie tot atât de mult ale Nordului cât și ale Sudului, tot atât de mult de-a lungul Pacificului cât și al Atlanticului, în văile Mississippi-ului, în Canada, în Texas sau pe țărmul de la Puget-Sound” [Whitman, 1956:522], dovedind prin cele spuse că universalizarea poeziei sale rămâne pentru poet un deziderat la fel de puternic.

Walt Whitman și-a consacrat poezia unui ideal care nu putea fi atins străbătând distanțe ci parcurgând timp. Cântecele sale s-au adunat rând pe rând asemeni Statelor Americane - amalgam de etnii, rase și confesiuni unite prin verticalitate - astfel că opera lăsată posterității poate fi percepută astăzi drept o replică literară a țării sale, o unitate structurală de „poeme în poem”. Privită din punct de vedere metatextual, poezia whitmaniană dovedește că, în pofida simplității sale și a limbajului neornat, ea posedă resurse ce se pot deschide unor noi interpretări ce ar putea face obiectul unor studii viitoare.

BIBLIOGRAFIE

- Genette, Gérard, 1994. *Introducere în arhitect. Ficțiune și dicțiune*, București, Editura Univers.
 Jakobson, Roman, 1963. *Essais de Linguistique générale*, Paris, Les Éditions des Minuit.
 Marino, Adrian, 1987. *Hermenentica ideii de literatură*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
 Nagy, Rodica, 2015. *Dicționar de analiză a discursului*, Iași, Editura Institutul European.
 Perkins, George, 1981. *The American Tradition in Literature*, New York, Random House.
 Whitman, Walt, 1956. *Opere alese*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă.